

ANADOLU ISLAHATI OLAĞANÜSTÜ GENEL MÜFETTİŞLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Nurettin GÜLMEZ*

ÖZET

Anadolu'da, İtilâf Devletleri ile İstanbul Yönetimine karşı başlayan Millî Hareketi engellemek için kurulan teşkilâtlardan biri de, Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişliğidir. 28 Nisan 1920'de kurulan teşkilâtın başına Müşir Zeki Paşa getirilmiştir. Kuva-yı İnzibatiye'yi yönlendirmeye ve daha sonra onun yerine Kuva-yı Seferiye'yi kurmaya çalışan Zeki Paşa, çok önemli bir faaliyet gösterememiştir. Bir ara Ankara'daki Mustafa Kemal ile de temas kurmuş ise de, olumlu bir sonuç elde edememiştir. Millî Harekete karşı izlenecek politika konusunda, İtilâf Devletleri arasındaki fikir ayrılıkları, Zeki Paşanın elini kolunu bağlamıştır. Bu yüzden kadrolaşmasını bile tamamlayamadan 23 Haziran 1920'de etkisiz hale getirilmiş ve 3 Kasım 1920 tarihinde de kapatılmıştır. Böylece, Millî Hareketi yok etme amacı taşıyan bu teşkilâtın kendisi yok olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Müfettişlik, Zeki Paşa, Millî Hareket, Kuva-yı İnzibatiye, İstanbul Yönetimi.

* Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

THE EXTRAORDINARY GENERAL INSPECTORSHIP OF ANTOLIAN REFORMS

ABSTRACT

One of the organization founded in Anatolia in order to prevent the National Movement against the Allied Powers and Istanbul Government was the Extraordinary General Inspectorship of Anatolian Reforms. Zeki Pasha, the Field Marshal, was brought to the head of this organization founded on the 28th of April 1920. He tried to direct the Disciplinary Force and then to found the War Force in place of the Disciplinary Force, but with little or no effect.

For a moment he contacted Mustafa Kemal in Ankara, but he couldn't get a positive result out of it. The differences of the ideas among the Allied Powers prevented him from acting freely about the policy towards the National Movement. So he was stopped from establishing the organization and on the third of November 1920. It was closed. Thus the organization which was meant to annihilate the National Movement was annihilated itself.

Key Words

Inspectorship, Zeki Pasha, the National Movement, the Disciplinary Force, The Istanbul Administration.

1. Giriş

Anadolu'daki Kuva-yı Millîyeciler ile İstanbul Yönetimi arasında, TBMM'nin açılışına kadar, şiddeti düşük bir çekişme yaşanmıştır. TBMM'nin açılışı öncesindeki bu çekişme ve çatışma; Mustafa Kemal'i görevden alma, Sivas Kongresi'ni dağıtmak için Elazığ Valisi Ali Galip'i görevlendirme, Tahkik ve Nasihat Heyetleri gönderme gibi geçici olarak düşünülmüş ve uygulamaya konulmuş hareketlerdir. Fakat TBMM'nin açılışından sonra tartışmanın ve çekişmenin boyutu değişmiştir. Çünkü Anadolu Hareketi, yeni ve önemli bir şekil almaya başlamıştır. Türk ulusunun desteğini alan ve organize olmuş bir hareket küçümsenemezdi. Bu durum, hem İtilaf Devletlerinin ve hem de İstanbul Yönetiminin dikkatinden kaçmamıştır. Adı geçen iki güç, bir taraftan iç isyanları teşvik ederken, diğer taraftan Kuva-yı İnzibatiye adında bir askerî birlik oluşturarak İzmit bölgesine göndermişti. İstanbul Hükûmeti'nin başı olan Damat Ferit Paşa ile İngilizler el ele vererek millî hareketi kösteklemeye yönelmişlerdi. İngilizler ve İstanbul yönetimi, iç ayaklanmalarla ve halka yapılacak telkinlerle Anadolu Hareketi'nin yok edilebileceğine inanıyorlardı. Ya da öyle bir beklentileri vardı. İstanbul'daki Damat Ferit yönetimi, halkı isyana teşvik etmenin ve Kuva-yı İnzibatiye'yi kurmanın ardından, Anadolu Islahatı Fevkalâde Umum Müfettişliği adı altında yeni bir teşkilat daha meydana getirmişti. Bu askerî bir teşkilattı. Ancak Mustafa Kemal'in Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atanmasındaki gibi askerî ve mülki yetkilere sahipti.

TBMM'nin açılışından sadece 5 gün sonra kurulan bu teşkilattan beklenti yüksekti. "İstanbul Hükûmeti'nin beklentisi, Kuva-yı İnzibatiye ve Anzavur çeteleri, diğer iç ayaklanmalarla birlikte Kuva-yı Millîye'yi ve Anadolu direnişini kısa zamanda ortadan kaldıracaklar ve bundan sonra oluşacak yeni ortamda Anadolu Islahatı Fevkalâde Umum Müfettişliği, Padişahın ve İstanbul Hükûmeti'nin idaresini kuracaktır". Ancak bu genel yaklaşımın dışında Olağanüstü Müfettiş, Anadolu'da asayiş, güven ve istikrarın sağlanmasıyla da görevlidir² ve Kuva-yı İnzibatiye'ye de emir ver-

1 Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ulusal Basımevi, Ankara 1969, s.128; Çakaloğlu, Cengiz, *Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, s. 296.

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Babü'lî Evrak Odası, 347316.

me yetkisine sahiptir. Yani görevleri arasında Anadolu'daki direnişi kırmak, yok etmek, hatta TBMM'ne karşı ayaklanmaları organize etmek³ ve bundan sonra da İstanbul merkezli yönetimi tekrar kurmak vardır.

2. Müfettişliğin Kuruluşu

Anadolu Islahatı Fevkalâde Umum Müfettişliği, 28 Nisan 1920'de Padişah iradesiyle kurulmuştur. Padişah iradesinde şöyle denilmektedir: "Anadolu'da huzur ve güvenin iadesi ve istikrarın sağlanması için kurulan Olağanüstü Müfettişliğe, mülki ve askerî işlerin yapılmasında tam yetkili olarak Mareşal Zeki Paşa tayin⁴" edilmiştir.

Vakit ve Alemdar gazetelerinde atamanın gerçekleşme şekli ile ilgili bilgiler verilmektedir. Buna göre; Padişah, 28 Nisan'da Seryaveri Avni Paşayı Zeki Paşanın konağına göndererek Saray'a çağırmıştır. Saray'a gelen Zeki Paşaya görevi tebliğ edilmiştir. Zeki Paşaya görev yeri olarak Harbiye Nezaretinde bir çalışma odası verilmiştir. Olağanüstü Müfettişliğin kadrolaşmasını sağladıktan sonra asıl çalışma yerine taşınması kararlaştırılmıştır⁵.

Bu iki gazete Zeki Paşaya başarı diledikten sonra, onun hakkında şu bilgileri vermektedir: "Müşir Zeki Paşa 80 yaşlarındadır. Aslen Kafkasyalıdır. 1281 senesinde Harp Okulu'ndan mezun olmuş, 1293'te Plevne kuşatmasını yararak kuşatılmış durumdaki orduya yiyecek içecek ulaştırmış, çeşitli makamlarda çalıştıktan sonra 1308'de müşirliğe terfi etmiştir. Yanya ve Trablusgarp Müstakil Komutanlıklarında, Yemen'de, Karadağ'da, Yıldız Genel Kumandanlığında, Dördüncü Ordu Müşirliğinde bulunmuş ve Meşrutiyetten önce Hamidiye Süvari Alaylarının meydan getirilmesinde görev almıştır. Meşrutiyetten sonra, Bağdat Mülki ve Askerî Olağanüstü Müfettişliğinde bulunmuş ve bu sırada başlayan Balkan Savaşları'nda orduya yardım için yüz bin lira toplamayı başarmıştır⁶."

3 Mehmet Kafkas, *Millî Mücadele'de Öncüler II*, İzmir 1991, s. 56.

4 BOA, Babiâli Evrak Odası, 347146; *ATASE İstiklal Harbi Tasnifi*, Klasör:487, Dosya: 9-A/9, Fihrist: 1-1, 1-2

5 *Vakit*, 29 Nisan 1336-1920, s.1; 30 Nisan 1336-1920; *Alemdar*, 29 Nisan 1336-1920, s.1; 30 Nisan 1336 -1920.

6 *Vakit*, 29 Nisan 1336-1920, s.1; *Alemdar*, 29 Nisan 1336-1920, s. 1.

Verilen bilgiler, İstanbul yönetiminin Zeki Paşadan çok şeyler beklediğini göstermesi açısından önemlidir. Geçmiş başarılarla dolu biri seçilerek halk etkilenmeye çalışılmıştır. Yoksa, 80 yaşlarında olan ve emekliye ayrılmış bir kişiden başka ne yapması beklenebilirdi?

3. Müfettişliğin İlk Açıklaması

Anadolu Islahatı Fevkalâde Umum Müfettişliğine atanan Zeki Paşanın ilk açıklaması, 5 Mayıs 1920 tarihinde gazetelere yansımıştır. Bu açıklamada Zeki Paşa şöyle demektedir:

“Mülki ve askerî işlerde tam yetkili olarak tayin olduğum Anadolu Olağanüstü Genel Müfettişlik işlerine Allah’ın yardımı ile başladım. Saygıdeğer atalarımız kuruluş döneminde, nasıl büyük kurucuları etrafında toplanarak muhteşem bir saltanat kurmuşlarsa, bu sayede nasıl asırlarca varlıklarını sürdürmüşlerse, bizlerin de hilafet sahibi olan saltanatla Allah’ın isteğiyle kurtuluşa ulaşacağımıza inancım tamdır. Ve işte bu iman iledir ki ve bütün vatandaşlarımın atalarına hayırlı evlat oldukları kanaatiyledir ki, işbu önemli görevi aldım.

“Adem’den beri gelip geçmiş kavimler arasında mağlubiyet acısı tatmamış hiçbir kavim yoktur. Ve yine tarih olarak sabittir ki, felaketli günlerinde hükümet başkanları etrafında sınıksız toplanan kavimler, kesin bir çöküşten kurtulmuşlar ve kısa bir zaman içinde yeniden canlanmışlardır. Yoksa değil tehlikeli anlarda, rahat zamanlarda bile ayrılık ve bölünme, şüphesiz bir milletin felaketini gerektirir. Özellikle kutsal Hilafet makamının Allah’ın yakın ihsanı içinde bulunmasıyla övünen bizlerden bozguncu ihtiras peşinde koşanlarımız, yalnız vatanına ve milletine fenalık etmekle kalmaz, adı, İslam tarihinin sayfalarında lanetlerle kayda geçer. İşte esnaf, çiftçi, asker, memur bütün vatandaşlarıma bu iyilik yolunu hatırlatmaya çalışıyorum.

“Vicdanımdan kopan şu kurtuluş sesinden etkilenmeyip de, şu felaketli günlerimizde yine ihtiras peşinde koşanlar, mutlaka bir ihanet eğilimi ile, Allah korusun, Osmanlılığın çöküşü için savaşanlardır. Bu gibileri memleketin kurtuluşu adına, ihmal etmeksizin kanunun pençesine teslim edeceğim.

“Bu gerçekleri ve kandırıldığını zannedenlere de, yarım asırdan fazladır devam eden hizmetimi ve bütün arkadaşlarımca bilinen sözüme sadık oluşumu hatırlatırım⁷.”

Bildiriden de anlaşılacağı üzere Zeki Paşa, bütün milleti Halifenin çevresinde toplanmaya çağırırken, ikilik çıkarıcıların da iyilikle olmazsa zorla yola getirileceği ve kanunun pençesine teslim edileceği tehdidini savurmuştur.

Bu bildiriye, Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal övmekte ve “dışarıya karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için en birinci görevimiz, ne amaç taşıdıklarını hepimizin bildiği bu zararlı yaratıklardan, bu haşerelerden (Kuva-yı Millîye'den) Anadolu'yu temizlemektir⁸”, diyerek Zeki Paşaya destek vermektedir. Ancak Kazım Karabekir'in yorumu çok farklıdır. Karabekir, kitabına bu bildiriye, “millet, başındaki müşirlerin, vezirlerin bu çöküş günümüzde namuslu cesaret göstereceklerine ve hiç değilse seslerini kesip bir köşede oturacaklarına ne haltlar ettiklerini görsünler. Memleketimiz bölüşülüyor, fakat bunu zorla yapacak İtilaf Devletlerinin kuvveti yok. Başta Padişah olmak üzere bu köhne unsur, düşmanlarımızın yapıcı kuvveti oluyorlar. Gelip, herkesin hissesini eline verecekler!..

“Bunlar bölgem sahillere ayak basar basmaz, bir daha kurtulamayacaklar. Kuvvetli ve sağlam kapanlar kurulmuştur. Soluğu Erzurum'da alacak ve fesatlık uyukularından uyandırılacaklardır⁹”, diyerek almıştır.

Bu açıklama, tarafların pencerelerinden farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Açıklamanın olumlu bir tarafını bulmak zordur. Anadolu'da düşmanla savaşma kararı alanlar, memleketlerinin, özgürlüklerinin ve bağımsızlıklarının, yani canlarının derdine düşenler, ikilik çıkarmakla suçlanmakta ve bundan vaz geçmedikleri takdirde kanuna teslim edilmekle tehdit edilmektedirler.

7 ATASE, *İstiklal Harbi Tasnifi*, Klasör: 487, Dosya: 11/16-1, Fihrist:7/ 7-1/ 7-2/ 7-3/ 7-4/ 7-5/ 7-6; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988, s.691-692; Güner, Zekai Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s.287; *Vakit*, 5 Mayıs 1336/1920, s.1; *İkdam*, 5 Mayıs 1336/1920, s.1; *Alemdar*, 5 Mayıs 1336/1920.

8 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 29.

9 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c.2, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 17-18.

4. Müfettişliğin Kadrosunu Oluşturma Çabaları

Müfettişliğin kuruluşundan sonraki ilk çalışma, belirlenen görevleri yürütmek için bir kadro oluşturmak olmuştur. Gazeteler, Müfettişliğin kuruluş haberi ile birlikte kadrosunun tamamlanması çabalarına yer vermekte ve hatta tahmini isimler vermektedirler. Bu isimlerin bir çoğu da, gerçekten Müfettişlik bünyesinde yerlerini almışlardır¹⁰. 29 Nisan'da tahmini isimler verilirken, 30 Nisan'da ilk resmi isim verilmektedir. O da, Müfettişliğin Erkan-ı Harbiye Riyasetine atanan Miralay Mahmut Beliş adıdır. Mahmut Beliş ve Zeki Paşa, bundan sonraki isimlerin belirlenmesinde birlikte çalışacaklardır¹¹. İkdam gazetesi aynı tarihte daha geniş bilgiler vermekte ise de, ayrıntılarda netlik yoktur. Buna göre Mahmut Beliş, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Eski İkinci Başkan'dır ve o Müfettişlikte görev almıştır. Ayrıca Erkan-ı Harp Kaymakamı Süleymaniyeli Fehmi Bey ve Kadıköy eski inzibat subaylarından Topçu mülazımı Ekrem Beyin de atama haberleri yer almaktadır¹².

29 Nisan 1920'de başlayan kadrolaşma çabaları, 2 Mayıs 1920'de büyük ölçüde tamamlanmıştır. Mahmut Beliş Bey, belirlenen kadronun atama işleri ile ilgilenmeye başlamıştır¹³. Harbiye Nezareti'nin 2 Mayıs 1920 tarih ve 204 numaralı "Müfettişliğin görevleri ve karargah heyeti" ile ilgili yazısına 6 Mayıs'ta Sadarettin cevap gelmiştir. Böylece kadrolaşma tamamlanma noktasına ulaşmıştır¹⁴.

Bu açıklamalardan sonra Müfettişliğe ayrılan kadroların teşkilatlanması ile ilgili olarak Padişah iradesinden söz etmek gerekmektedir. Padişah iradesinde 8 ana bölüm bulunmaktadır.

1- "Askerî İşler Şubesi: Bütün Kuva-yı İnzibatiye'nin sevk ve idaresi, istihbarat, silah ve malzeme sevkiyle uğraşır.

2- "Genel Müfettişlik Yaverleri: Aynı zamanda en kıdemli yaverin idaresinde ve erkan-ı harbiye başkanının emrinde olarak Kuva-yı İnzibatiye'nin özel işleriyle uğraşırlar.

10 *Alemdar*, 29 Nisan 1336-1920, s.1; *Vakit*, 29 Nisan 1336-1920, s.1.

11 *Alemdar*, 30 Nisan 1336-1920, s.1; *Vakit*, 30 Nisan 1336-1920, s.1.

12 *İkdam*, 30 Nisan 1336-1920, s.1.

13 *Vakit*, 3 Mayıs 1336-1920, s.1; *Alemdar*, 3 Mayıs 1336-1920, s.1.

14 BOA, Babıâli Evrak Odası, 348718.

3- “İdari İşler Şubesi: İdari ve iç güvenlik memurlarının durumu ve iç güvenlikle ilgili idari işlerin incelenmesi ve halkın Hilafet ve Saltanata olan bağlılıklarını artırmaya hizmet edecek ortamı hazırlamaktır.

4- “Adliye Şubesi: Genel Müfettişlik makamının yasal olarak sahip olduğu ceza verme yetkilerini uygular.

5- “Levazım Şubesi: Kuva-yı İnzibatıye’nin yeme içme, giyim ve para işlemleri ile meşgul olacaktır.

6- “Evrak Kalemi: Genel Müfettişliğin evrak kaydının düzenlenmesi, evrakın yazım ve gönderilmesi ile görevli olacaktır.

7- “Karargâh Kumandanlığı: Karargâh heyetinin konaklama, hareket, idare, yeme içme ve güvenlik işleri ile uğraşır.

8- “Genel Müfettişliğe Bağlı Heyetler: Genel Müfettişlikçe kendilerine verilen özel görevleri yerine getirmekle meşgul olurlar.

Bu görevlere atanacak kişilerin seçimi de Olağanüstü Genel Müfettiş Paşaya, yani Zeki Paşaya bırakılmıştır¹⁵”.

Yukarıda belirtilen görevlerle ilgili kadroların dağılımı ve düzenlenmesi şöyle düşünülmüştür:

Bu yazı, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili Damat Ferit¹⁶ Paşanın imzasını taşımakta olup, 2 Mayıs 1336/ 1920 tarihlidir.

Bunun dışında farklı bir kadro yapısından daha söz edilmektedir. Buna göre Anadolu Genel Müfettişliğinin karargâhı için gerekli görülen askerî memur cetvelinde; 3 tane birinci sınıf kâtip, 2 adet üçüncü sınıf kâtip, 4 adet tabur hesap memuru ve bir nalbant; küçük subay ve efrat olarak ise, 2 şoför, 2 şoför muavini, 2 aşçı, 8 karargâhçı, 20 çavuş ve onbaşı ve 85 efrat; karargâh için gerekli görülen sayı ise 50 subay, 25 efrat, ve 96 karargâhçıdır¹⁷. Ancak bunların tam olarak açıklaması yapılamamaktadır.

15 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/16-1, Fihrist: 3; Klasör: 487, Dosya: 8/1-A, Fihrist: 3; Klasör: 486, Dosya: 1/16-2, Fihrist: 3, 3-1, 3-2.

16 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3/1-A, Fihrist: 1/1 ve Klasör: 487, Dosya: 8/1-A, Fihrist: 3-4.

17 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 8/1-A, Fihrist: 6-4.

ANADOLU OLAĞANÜSTÜ GENEL MÜFETTİŞLİĞİ KADROSU						
Memuriyet	Rütbe	Subay	Askeri Memur	Küçük Subay		
				Tüfekil	Revokerli	Silahlı olmayanlar
Genel Müfettiş	Müsr	1			1	3
Erkan-ı Harbiye Reisi	Mirliva	1			1	2
Genel Müfettiş Yaverleri	Binbaşı	1				2
Genel Müfettiş Yaverleri	Yüzbaşı	2				4
Er. Har. Riyaseti Yaveri	Yüzbaşı	1				2
Tercüman	Binbaşı	1	(Sivil de olabilir)			2
Emir Subayı	Yüzbaşı	1				2
Şoför ve Muavini					4	
Emirber					2	
ASKERİ İŞLER ŞUBESİ						
Erkan-ı Harp	Kaymakam	2				4
Erkan-ı Harp	Binbaşı	3				6
Mülhak	Yüzbaşı	4				8
Birinci Sınıf Kâtip				1		
İkinci Sınıf Kâtip				1		
IDARİ İŞLER ŞUBESİ						
Başkan	(Vatilik etmiş kişilerden biri)			1		
Jandarma	Kaymakam		1			
İlî Polis Müd. Yapmış Biri						1
İkinci Sınıf Kâtip						1
Üçüncü Sınıf Kâtip						1
ADLİYE ŞUBESİ						
Müdür	Kaymakam	1				2
Üçüncü Sınıf Temyiz Müşaviri			1			
Birinci Sınıf Kâtip			1			
LEVAZİM ŞUBESİ						
Başkan	Kaymakam	1				2
Muhasebe			1			
Veznedar			1			
İkinci Sınıf Kâtip			1			
Üçüncü Sınıf Kâtip			1			
EVREK KALEMİ						
Kısım Amiri	Yüzbaşı	1				
Üçüncü Sınıf Kâtip			1			
Yazıcı Küçük Subay					2	
KARARGAH KUMANDANLIĞI						
Karargâh Kumandanı	Yüzbaşı	1				
Tabur Hesap Memuru			1			
Hesap Memur Muavini			1			
İşe Subayı	Yüzbaşı	1				
Karargâh Tabibi	Binbaşı	1				2
Karargâh Veterineri	Binbaşı	1				2
----- Kumandanı	Yüzbaşı	1				2
KARARGAH MUHAFİZ PİYADE VE SÜVARİ TAKIMI						
Müfettişliğe Bağlı Heyetler	Ferik veya Mirliva	3				
TOPLAM		28	10	3	10	48

Tablo-1: Anadolu İslahati Olağanüstü Genel Müfettişliğine tahsis edilen kadroyu gösterir cetvel

Tabloda verdiğimiz kadrolara kimlerin atamasının yapıldığına baktığımızda, Genel Müfettiş Zeki Paşa ile Erkan-ı Harbiye Başkanı Mahmut Beliş Bey birlikte kadroları belirlemişler ve atamanın resmi işlemlerini tamamlamakla Mahmut Beliş Bey ilgilenmiştir. Genel Müfettişlik Karargâh Kumandanlığına “Balkan Savaşında sağ cenah ordusu karargâhı kumandanlığında ve seferberlik sırasında 1. Ordu içinde görev almış olan Kolağası Mustafa Bey” ve Genel Müfettişlik Yaverliğine de Karacabey eski kaymakamı ihtiyat süvari mülazımlarından Osman Bey atanmışlardır¹⁸. Zeki Paşanın özel yaverliğine Topçu Mülazımı Ekrem Bey bakacaktır¹⁹. Saruhan Eski Mutasarrıfı Şevki Bey Genel Müfettişliğin İdari İşler Şubesi Başkanlığına²⁰, Adliye Şubesi Başkanlığına Binbaşı Cemil Bey, Askerî Adalet Müşaviri olarak Muslihiddin Bey²¹, Askerî İşler Şubesi Müdürlüğüne Erkan-ı Harbiye kaymakamlarından Süleymaniyeli Fehmi Bey²², Levazım Şubesi Başkanlığına Kaymakam Ragıp Bey²³, İdari İşler Şubesinin üçüncü sınıf kâtipliğine Mehmet İzzet ve Hukuk Müşavirliğine Mübahaddin Efendiler²⁴, tayin edilmişlerdir.

Bir taraftan Müfettişliğin kadrosu oluşturulmaya çalışılırken diğer taraftan Müfettişlik için gerekli evrak ve onun tüzel kişiliğini göstermeye yarayacak mühürler hazırlanmaktadır. Erkan-ı Harbiye Reisi Mahmut beliş adıyla gönderilen yazılarda 6 adet mührün hazırlanması²⁵ ve aşağıda dökümü yapılan kırtasiye malzemelerinin alınıp gönderilmesi²⁶ istenilmektedir.

Ayrıca sayısı belirtilmeden zarf, kâğıt, lastik, raptiye ve boya talep edilmiştir.

18 **Vakit**, 2 Mayıs 1336/1920, s.1; **Alemdar**, 2 Mayıs 1336/1920, s.1.

19 **ATASE**, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/5-B, Fihrist: 33; **İkdam**, 2 Mayıs 1336/1920, s.2.

20 **BOA**, Babâli Evrak Odası, 347525; **İkdam**, 23 Mayıs 1336/1920, s.1; **Vakit**, 24 Mayıs 1336/1920, s.2.

21 **İkdam**, 10 Mayıs 1336/1920, s.1.

22 **Vakit**, 26 Mayıs 1336/1920, s.2.

23 **Alemdar**, 30 Mayıs 1336/1920, s.2; **Vakit**, 30 Mayıs 1336/1920, s.2.

24 **ATASE**, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 7/ 8, Fihrist: 2, 2-1.

25 **ATASE**, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5, Fihrist: 2-1.

26 **ATASE**, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 1, 1-1.

Hokka takımı	16
Hokka	48
Kalem	65
Bloknot	43
Tampon	53
Istampa	15
Cetvel	15
Kurşun kalem	120
Mürekkepli kalem	60
Kayıt defteri	2
Zimmet defteri	4

Tablo-2: Müfettişliğin, Levazım-ı Umumiye Riyasetinden kırtasiye talep listesi

Ayrıca her türlü donanımı olan iki adet de binek otomobili ile bunları kullanacak şoför ve muavinlerinin de istenildiği görülmektedir²⁷.

Mahmut Belig, idari ve adliye şubelerine gönderdiği bir yazı ile, yazışmalarda kullanılacak damgalı kâğıtlarda “askerî ve mülki” ibarelerine yer verilmesini özellikle istemiştir²⁸.

Müşir Zeki Paşa imzasıyla Sadarete gönderilen bir yazıda ise, teşkilatlanma için gerekli donanımların sağlanma çabası görülmektedir. Bir takım efrat, hayvan ve malzemenin atıl bulunduğu, böyle bir zamanda ise her malzemenin en büyük ölçüde yararlanmak gerektiği açıklanmaktadır. Atıl kaynakların Müfettişliğe tahsis edilmesi, Harbiye Nezaretinin merkez daireleri, kurumları, depo, ambar, hastane ve benzeri yerlerinde bulunan fazla silah, cephane, efrat, hayvan, araba ve kullanılabilir her şeyin tamamen Müfettişliğe aktarılması konusunda Harbiye Nezaretine emir verilmesi²⁹, istenilmektedir.

27 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 2.

28 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 41-1.

29 BOA, Babîali Evrak Odası, 347481.

Levazım ve Adliye Şubelerine gönderilen yazılarla, bu şubelerin basılı evrak ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır ki, işlerin akışında bir rahatlama sağlanabilsin³⁰.

Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişliği kurulurken, İzmit ve Havalisi Kumandanlığına da Süleyman Şefik Paşa atanmıştı. Süleyman Şefik Paşa icraatında serbestti. Ahmet Anzavur da, sadece ıslahat konularında Müfettişlikle ilgiliydi³¹. Ancak her iki kuvvet de, Müfettişlikten tamamen bağımsız değillerdir. Müfettişliğe bağlı olarak çalışan Fehmi Efendiye yazılan bir yazıda Mahmut Belig Bey; “İzmit ve Havalisi Olağanüstü Kumandanlığı bölgesindeki şimdiki durum ile hareket ve bundan sonraki girişimlerin gerektiği şekilde günlük raporlarla, şifre olarak Genel Müfettişliğe, düzenli bir şekilde ulaştırılması için adı geçen Kumandanlıkta irtibat subayı olarak görevlendirildiniz. Üsteğmen Faik Efendi de bulunacaktır. Hemen adı geçen yere giderek göreve başlamak üzere Genel Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Başkanlığına baş vurarak talimat almanız tavsiye olunur³²”, demektedir.

İzmit ve Havalisi Kumandanlığına yazdığı yazılarla da Mahmut Belig, adı geçen subaylara yardımcı olunmasını istemektedir³³. Bu subaylardan Faik Efendi, aynı zamanda Kuva-yı İnzibatiye'nin icraatlarını da takip edecek ve bilgiler gönderecektir.

Böylece düzenli bir teşkilat kurmaya çalışan Genel Müfettişlik, çok önemli bir başarı sağlayamadığı gibi, “Anadolu’da teftişe başlamanın mümkün olmamasına bağlı olarak 1 Mayıs 1336/1920 tarihinde Padişah tarafından tasdik edilmiş olan Genel Müfettişlik kadrosu, gerektiği zaman uygulamaya konmak üzere, şimdi bir kaç yaver ve bir iki erkan-ı harp subayından ve iki askerî kâtipten meydana gelen, gayet çekirdek bir kadro ile işleri çevirmeyi uygun gördüğümünden gereken emir ve iradenin³⁴” verilmesini istemeye başlamıştır. 1 Eylül 1336/1920 tarihli Zeki Paşanın bu yazı-

30 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 7/ 8, Fihrist: 2-1.

31 Vakit, 4 Mayıs 1336/1920, s.1.

32 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 5.

33 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 5-1 ve Klasör: 486, Dosya: 3/ 1-A, Fihrist: 5-2.

34 BOA, Babiâli Evrak Odası, 348718.

sı, Sadrazamlık tarafından 2 Eylül'de gereği için Harbiye Nezaretine gönderilmiştir. Önce daraltılan kadro, daha sonra tamamen dağıtılacaktır.

5. Müfettişliğin Yetkileri

"Anadolu'da huzur ve güvenliğin istikrarı ile ilgili önlemleri tamamlamak için, idari ve askerî işlerde tam yetkiye sahip³⁵" olarak kurulan Genel Müfettişliğin yetkileri, 6 Mayıs ve 13 Mayıs 1920'de yayınlanan iki kararname ile belirlenmiştir. Birincisi ayrıntılı yetkileri belirlerken ikincisi, birincisinde unutulmuş deniz kuvvetleri ile ilgili yetkililerdir. Bu yüzden birinciye ilave yetkililerdir. 6 Mayıs 1920 tarihli birinci yetki kararnamesinde şunlar yer almaktadır:

"1- Anadolu'da güvenliği sağlamlaştırmak ve huzur ortamını tekrar sağlamak için, idari ve askerî işlerde tam yetkili olarak bir Genel Müfettişlik kurulmuştur. İşbu Genel Müfettişliğe idareden ve adliyeden uzmanlaşmış müşavirler verilecektir.

2- Anadolu'da huzur ve güvenin sağlanması için kadrosuna ihtiyaç duyulacak bütün askerî inzibat kuvvetleri, zabıta kuvvetleri ve gönüllü birlikleri Müfettişliğin emri altındadır. Genel Müfettişlik, adı geçen kuvvetlerin sevk ve idaresi ile idari ve askerî memurların ve subayların teftişi konularıyla tam yetkili olarak meşgul olur.

3- Gereken yerlerde, daha sonra gerekçesiyle arz etmek üzere, Genel Müfettişlik sıkıyönetim ilanına ve sıkıyönetim kararnamesi hükümlerine göre işlem yapma iznine sahiptir.

4- Genel Müfettişlik, idari ve askerî işlerde, ilgili bakanlıkla haberleşmeye izinli ve Sadaret Makamına bağlıdır.

5- Genel Müfettişlik, gerektiğinde mevcut askerî teşkilatın ortadan kaldırılmasına veya yeniden Kuva-yı İnzibatiye oluşturulmasına yetkilidir. Genel olarak teşkilatın ayrıntısı, ilgili makamlarca yerine getirilecektir.

6- Genel Müfettişlik maaşından başka aylık 1.000 lira ödenek ve yanındaki uzman, erkan, ümera, subay ve askerîye mensuplarına ödenekle-

35 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/ 16-1, Fihrist: 2, 5, 5-1, 5-2.

riyle birlikte, olağanüstü aylık ödenekleri kadar zam verilir. Bu zamlar, İstanbul'dan hareketten itibaren verilir ve hiçbir çeşit kesintiye tâbi değildir. Genel Müfettişliğe bağlı çalışan küçük subay ve erlere 18 Nisan 1336/1920 tarihli Kuva-yı İnzibatiye kararnamesinin 12. Maddesinin hükümlerine bağlı olarak ödenek verilir. İşbu heyetin harcırahı, yalnız asıl maaşları üzerinden hesaplanarak Harcırah Kararnamesi hükümlerine bağlı olarak ödenir.

7- Genel Müfettişlik heyetinin maaşı, tahsisatı, zamları ve harcırahı 18 Nisan 1336/1920 tarihli Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesiyle Harbiye Nezareti bütçesine ilave olunan 1.250.836 liralık ödenekten harcanacaktır. Genel Müfettişliğin kuruluş masrafı olarak 50.000 kuruş ile aylık 5.000 kuruş kırtasiye masrafı da, adı geçen ödenekten harcanacaktır.

8- Genel Müfettiş, kendi sorumluluğu altında harcamak ve daha sonra hesabını Vekiller Heyeti'ne vermek şartıyla örtülü ve tahmin edilmeyen harcama olarak aylık 20.000 liraya kadar akçeyi, 7. Maddede yazılan ödenekten harcamaya izinlidir³⁶". Bundan sonraki iki maddede yürürlük tarihi ve yürütme makamı belirtilmektedir.

Bu kararnameye ilave olarak yayınlanan ikinci kararnamede ise ;

"1- Genel Müfettişlik, huzur ve güveni sağlamak ve sevkiyat için gerekli gördüğü deniz kuvvetlerini ve nakliye araçlarını kullanmaya yetkilidir.

2- Genel Müfettişlik emrinde kullanılacak olan savaş gemileri ve nakliye süvarilerinin yemek paraları, İstanbul'dan hareketleri tarihinden itibaren hizmet verdikleri sürece aylık 2.500 ve subay ve mühendislerin yemek paraları 1.500 ve gedikli subayların yemek paraları 1.300 ve güverte erlerinin maaşı 400, makine erlerinin maaşı 600 kuruş olarak, Bahriye bütçesinin ödenekleri arasından harcanacaktır³⁷", denilmektedir.

Devletin borç içinde olduğu ve ülkenin işgal altında bulunduğu bir dönemde, çok büyük ödeneklerin ayrılması ve bu paraların vatanını kurtar-

36 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/ 16-1, Fihrist: 5; İkdam, 9 Mayıs 1336/1920, s.1 Alemdar, 9 Mayıs 1336/1920, s. 1.

37 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/ 16-1, Fihrist: 6, 6-1, 6-2, 6-3; Klasör: 486, Dosya: 1/ 16-2, Fihrist: 4, Klasör:512, Dosya: 78-A/ 23, Fihrist: 11-6.

mak için yollara düşenlere karşı kullanılacak olması çok acıdır. Bu paraları kullanma fırsatları belki olmadı, ama düşman yanlarında dururken, kardeşlerinin çabalarını hiç değılse anlayışla karşılama fırsatları elbette vardı.

Yukarıdaki yetkiler gösteriyor ki, Genel Müfettişlik, sıkıyönetim ilan etme, mevcut askerî teşkilatı ortadan kaldırma, yeni bir Kuva-yı İnzibatiye kurma, bu kuvvetleri sevk ve idare etme, gerek gördüğü araç ve gerece el koyma gibi olağanüstü bir güçle donatılmıştı. Doğrudan Sadarete bağlı olarak çalışacaktı. İlgili bütün bakanlıklarla yazışma yetkisine sahipti. Bu geniş yetkiler, düşmanı durdurmak ve onlara karşı çıkmak için değıl, düşmanla savaş halinde olan Anadolu'daki kardeşlere karşıdır.

6. Müfettişliğin Faaliyetleri

a. Ziyarete Gelenler

Müfettişliğin kurulma kararının verildiğı günden itibaren Genel Müfettişlik, yoğun bir ziyaretçi akımına uğramıştır. Yeni bir ilgi odağı ve kaynak oluşunca herkes oraya doğru akmaya başlamıştır. İlk ziyaretçiler arasında Süleyman Şefik Paşa, Abuk Ahmet, Ferik Sait ve Yirminci Kolordu Kumandanı Ahmet Fevzi Paşalar, Ahmet Anzavur³⁸, Düzce halkından bir grup temsilci, Çerkez ümerasından miralaylıktan emekli Hasan Bey, Sinop Eski Mebusu Zeki Bey, Muhafız Mustafa Natık Paşa³⁹, 25. Kolordu Kumandanı Hamdi Paşa⁴⁰, Ticaret ve Ziraat Nazırı Remzi Paşa⁴¹ bulunmaktadır.

Bir başka ziyaretçi daha var ki, o da Ermeni Patrikhane Kapı Kethüdası Hamamcıyan Efendidir. Ziyaret sırasında Zeki Paşa; "Hükümetin maksadı, Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu acıları dindirdikten sonra, Anadolu'da herkesin huzur ve rahat içerisinde yaşayabilmesini temin eylemek olduğunu ve bu acılardan Ermenilerin de önemli bir pay alarak üzüntü içinde bulduklarından, güvenliğin sağlanmasıyla refah ve mutluluğa ulaşacaklarını⁴²" söylemiştir. Ziyaretçilerin bazısı yeni bir görev kap-

38 *Vakit*, 29 Nisan 1336/1920, s.1; *Alemdar* 29 Nisan 1336/1920, s.1.

39 *Vakit*, 30 Nisan 1336/1920, s.1; *Alemdar* 30 Nisan 1336/1920, s.3; *İkdam* 30 Nisan 1336/1920, s.1.

40 *Alemdar*, 9 Mayıs 1336/1920, s.2.

41 *Vakit*, 4 Mayıs 1336/1920, s.1.

42 *Vakit*, 5 Mayıs 1336/1920, s.2.

ma, bazıısı yeni durumdan yararlanma ve bazıısı da durumlarını sağlama alma anlayışı içerisinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

b. Müfettişliğin Etkinliğini Artırma Çabaları ve Tepkiler

Mahmut Belig, göreve başlamasıyla ilgili olarak yayınladığı beyannamelerden Samsun'daki 15. Fırka Kumandanlığına da göndermiş, Sivas'taki 3. Kolordu ile Diyarbakır'daki 13. Kolordularda dağıtılmasını ve geri kalan bildirimlerin de gerekli yerlere ulaştırılmasını⁴³ istemiştir.

Müfettişliğin ikinci adamı Mahmut Belig Beyin 19 Mayıs 1336/1920 tarihli bu yazısından ayrı olarak, Müfettişliğin birinci adamı Zeki Paşanın yayınladığı bildiri ve ona verilen cevap gerçekten ilgi çekicidir. Bir tarih ve ibret dersi gibidir. Trabzon'da 3. Kafkas Fırkası Kumandanlığına gönderilen yazıda şunlar yer almaktadır:

“Padişah tarafından bana verilen Anadolu Olağanüstü Genel Müfettişliği görev ve yetkilerine dair talimat ile göreve başladığımı açıklamak için yayınladığım bildirimlerden 30 nüsha gönderildi. Orada gerekli görülen yerlere dağıtılması ve geri kalanların Erzurum'daki 15. Kolordu Kumandanlığına gönderilmesi ve ulaştığının haber verilmesi”, istenmektedir.

Paşa Hazretleri diye başlayan cevapta, Müfettişlikten, müşirlikten ve onun makamından söz edilmemekte, muhatap olarak alınmadan ders verilmekte ve hatta lanetlenmektedir. Üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Mir-liva Reşit Ali'nin 25 Mayıs 1336/1920 tarihli cevabı şöyledir:

“Avrupa memleketimizi ve Doğuyu köleleştirmeye çalışırken, Doğuda yegane benliğine sahip milletimiz arasındaki birlik ve dayanışmayı bozmaya uğraşanlara binlerce lanet...

“Paşa, Trabzon, Van ve Bitlis, Ermenilere verilirken, Trakya, Edirne ve İzmir, dünyanın en bayağı milleti olan Yunanlılara terk olunurken, diğer yüklenmek istenilen şartlarla da lütfen bırakılan memleketlerin o zavallı ... sokulurken, memlekete nifak saçanlara, Anadolu Millî Teşkilatını, vatanın tam bağımsızlığını gaye edinmiş olan bütün Anadolu'nun temiz ve

43 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 3/ 3-1.

yüce evlatlarını bir araya toplayan Millî Teşkilatı âsi, yağmacı ve çapulcu gösterenlere yerin göğün bütün laneti üzerlerine olsun.

“Paşa, yüz binlerce dul ve yetimin açlık ve sefaletten öldüğü bu dönemde, Allah’ın huzuruna nasıl varacaksınız? Bu kimseler, ... Anadolu Müfettişliği diye teşkilatlar yapmak, ayda Genel Müfettiş sıfatıyla 1.000 lira ek ödenek almak, ayrıca da 27.000 lira örtülü ödenek kabul etmek, Teşkilatına katılanların ceplerini doldurmak...

“Paşa, gördüklerimize ve okuduklarımıza inanmıyoruz. Duygudan bu kadar yoksunluğu bir türlü anlayamıyoruz.

“Paşa, Anadolu’nun zilleti ve mahkumiyeti kimden gelirse gelsin, kabul etmemek hususundaki kararlılığımız sarsılmazdır. Çünkü bu azmi ve imanı, Allah’ından, şerefinden, binlerce senelik bağımsızlığından ve namusundan alıyor.

“Anadolu’da sizi tanıyanlar, hemen istifa ederek Kuva-yı Millîye’ye katılmanızı beklerler. Bu suretle, belki askerî hayatınız şerefli olarak tarihe karışır⁴⁴”.

c. Müfettişlik- Kuva-yı İnzibatiye İlişkileri

Genel Müfettişliğe Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin de bağlandığını daha önce belirtmiştik. Sadece bağlı olmaktan ibaret de değil, Müfettişlik gerek görürse bu teşkilatı ortadan kaldırabilir ve yerine yenisini kurabilir. Bu yüzden Müfettişlik Zeki Paşanın imzasıyla 11 Mayıs 1336/1920’de Kuva-yı İnzibatiye için bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri de şöyle denilmektedir:

“Kuva-yı İnzibatiye kararnamesinin birinci ve ikinci maddelerinde belirtildiği gibi devletin kanunlarının tam olarak uygulanmasında hükümet memurlarına yardımcı olmak ve halka zulmeden, mallarını zorla elinden alan, soygun yapan, malına ve canına kıyanları düzeltmekle görevli bütün Kuva-yı İnzibatiye ile güvenlik memurlarının aşağıdaki kurallara uymalarını emrederim.

44 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3-A/7, Fihrist: 1.

“1- Yukarıda yazılan görevlerin yerine getirilmesi, güvenliğin tekrar sağlanması için sevk edilen Kuva-yı İnzibatiye, buldukları ve gidecekleri yerlerde sadece devletin kanunlarını uygulamak ve desteklemeye me-murdur. Aynı zamanda ciddi, dayanıklı ve şefkatli bir vatandaş suretinde hareket etmeye ve hiçbir zaman halka saldırma makamında bulunmamaya zorunludurlar. Bundan dolayı Kuva-yı İnzibatiye mensuplarından halkın mal ve canına saldıranları eşkiyadan farksız tutacağım.

2- Görev anında silahlı ve silahsız halk tarafından saldırıya uğrayan Kuva-yı İnzibatiye, Muhafaza-i Asayiş ve Emniyete Memur Kuva-yı Müsellehanın Suret-i Hareketlerine Dair Talimatın, özel maddelerine uygun hareket etmelidirler. Bununla beraber silahlı ve direnişe hazır kitleler halinde tesadüf edilecek muhalif kuvvetlere, öncelikle şanlı Halifemiz ve kutsal kumandanımız Padişahımız Efendimize sadık olmaya ve itaat etmeye çağrılacak ve gittikleri yolun yanlış olduğu ve kapıldıkları telkin ve duydukları yalanların gerçek dışı olduğu, vatanın gerçek çıkarlarına aykırı bulunduğu dair öğüt verilecek, kabul etmeyenlerin canlı olarak yakalanmasına çalışılacaktır. Muhalif kuvvetlerin bir kısmı, günahsız insanları gereksiz yere asıp kesmek gibi yaptıkları yıldırma yöntemini taklit ve lüzumsuz kan dökmek, hem Padişahımızın rızasına aykırı ve hem de vatan ve millet için en büyük hıyanettir.

3- Aynı tarz hareket, aldatma ve ihtirasa kapılarak hükümet kuvvetlerine karşı gelen birlikler hakkında da uygulanmalı ve bunların yaptıklarından pişmanlık duyarak Padişahın şefkatine sığınmaları sağlanmalıdır.

4- Yakalananlar halktan ve erlerden iseler, silahlarından arındırıldıktan ve kendilerine gerekli öğüt verildikten, bir daha hükümete karşı itaatsizlikte bulunmayacaklarına dair yemin ettirildikten sonra itaat edenler, köylerine geri gönderilirler. Fakat muhalefette ısrar edenler, yine eziyet ve işkence gibi kötü muameleye tâbi tutulmayarak, yargılanmak üzere uygun araç ile İstanbul'a gönderilirler.

Muhalif kuvvetler arasında yakalanan askerîye mensuplarının tamamı, uygun araç ve kontrol altında İstanbul'a ve Muamelat-ı Zatiye emrine

yollanacaklardır. Muamelat-ı Zatiye tarafından bunlar hakkında suçlu işeler, suç derecelerine göre yasal işlem yapılacaktır. Değil iseler, hizmete kabul edilirler.

5- Gidilecek yerdeki yerel memurlardan, yapılan inceleme sonucunda kötü hareketleri ile güvenliği bozduğu anlaşılanlar suçlu sayılacaklarından, onlar da uygun araçlarla İstanbul'a gönderilir ve yerlerine Padişah Hükûmetine bağlı ve sözü geçen yerel eşraftan uygun bir kişi memur edilir. Durum, inceleme evrakı ve gerekçesiyle beraber Genel Müfettişliğe bildirilir. Uygunsuz hareketlere baskıyla girmek zorunda kalanlar, eski memuriyetlerine geri döndürülürler.

6- İşbu icraat, ancak kendilerine Genel Müfettişlikten yetki verilmiş olan kişiler tarafından yapılabilir. Askerî birlikler ve gönüllü kumandanların müdahaleye, kesinlikle hak ve yetkileri yoktur.

7- Halktan, savaş yükümlülüğü şeklinde bir buğday tanesi alınmasını kesinlikle yasaklarım. İhtiyaç görülen eşyalar, yerel hükûmet memurları ve o yerin belediye ve ihtiyar heyetleri aracılığı ile ve paraları peşin ödenmek şartıyla sağlanabilir.

8- İnzibat birliklerinin mümkün mertebe meskun yerler içinde yerleştirilmesinden kaçınılmakla birlikte, zorunlu durumlarda da, devletin yasalarına göre davranmak gereklidir⁴⁵.

Bu bildiri ile, Kuva-yı İnzibatîyenin halka yönelik taşkınlıkları engellenmeye çalışılmışsa da, çok önemli bir sonuç elde edilememiştir. Kaldı ki, İzmit ve Havalisi Olağanüstü Kumandanı Süleyman Şefik Paşa, "kendisinin doğrudan doğruya Padişah ve Sadrazama karşı sorumlu ve bağımsız olduğunu ve Müfettişliğin, olağanüstü yetkiye sahip bir ordu kumandanına emir veremeyeceğini⁴⁶", belirterek bildiriye karşı çıkmıştır. Harbiye Nezareti de İzmit ve Havalisi Olağanüstü Kumandanlığının "kararnamesi gereğince bağımsız olduğunu ve hareketlerine Genel Müfettişlikçe karışılmayacağını⁴⁷" bildirince, Genel Müfettiş Zeki Paşa da, durumu ka-

45 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 4-3.

46 Cengiz Çakaloğlu, *Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, s.305.

47 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 4.

bulenmiştir. Bunu da bir kaç kere açıklamıştır. Böylece bildiri yayınlanırken sonuçsuz kalmıştır.

Kuva-yı İnzibatiye ile ilgili bildirinin yayınlanmasından bir gün sonra Üsküdar Cihet Kumandanı, Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin ayırıcı bir kıyafetinin olup olmadığını sormaktaydı⁴⁸. Müfettişlik de, henüz böyle bir kıyafetin olmadığını, ancak kuvvetlerin tanınabilmesi için kararlaştırdıkları kıyafeti Padişahın onayına sunduklarını⁴⁹ ve gelecek cevaba göre hareket edeceklerini bildirmiştir.

Demek oluyor ki, hem bildiri ve Üsküdar Cihet Kumandanlığına verilen cevap ve hem de Müfettişliğin yetkilerini belirten belge, Kuva-yı İnzibatiye üzerinde Müfettişliği söz sahibi yapmışsa da, yetki çatışması Zeki Paşaya geri adım attırmıştır. Ancak 23 Mayıs 1336/1920'de İzmit ve Havalisi Olağanüstü Kumandanlığındaki görev değişikliğinden, yani Süleyman Şefik Paşanın yerine Suphi Paşanın atanmasından⁵⁰ sonra daha ılımlı ilişkiler kurulabilmiştir. Bu ilişkiler bir irtibat subayı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. İrtibat subayına verilen talimatta; İzmit ve havalisi Kumandanlığının, Anzavur birliklerinin ve bunların karşısındaki Kuva-yı Millîye birliklerin her türlü donanım ve sayıları, İzmit ve havalisi Kumandanlığı ile Anzavur kuvvetlerinin halka karşı davranışları, buldukları yerlerde bıraktıkları etki, o civar halkının İstanbul'a bağlılık dereceleri, Kuva-yı Millîyecilerin ne propaganda yaptıkları, huzur ve güven durumu, İtilaf kuvvetlerinin vaziyetini öğrenmesi ve bunları 1/200.000 veya 1/1.000.000 ölçekli haritalar üzerinde gösterilerek bildirmesi istenmekteydi⁵¹.

Biga hadisesi dolayısıyla oluşan güvensizlik ortamını güvene döndürtürebilmek için Sadaret ve Harbiye Nezareti, konuyu hem İzmit ve Havalisi Kumandanlığına ve hem de Genel Müfettişliğe yazarak önlem almasını istemiştir⁵².

48 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 15.

49 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 23.

50 Vakıf, 23 Mayıs 1336/1920, s.1.

51 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 5-2.

52 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-A, Fihrist: 6-1.

Suphi Paşanın görevine başladığı günlerde Ali Fuat Paşa da, Kuva-yı Millîyenin başında Sapanca ve Adapazarı üzerine yürümüştür. Suphi Paşa, Ali Fuat Paşa ile temas kurarak kardeş kanı dökülmemesini sağlamaya çalışmış, Kuva-yı İnzibatiyenin bir kısmı Kuva-yı Millîyecilere katılmış, bir kısmı da İstanbul'a geri dönmüştür⁵³. Böylece Genel Müfettişlikten 10 gün önce kurulan Kuva-yı İnzibatiye, Genel Müfettişlikten çok önce lağvedilmiştir. Müfettişlik gibi, ortalığı karıştırmaktan, kardeş kanı dökülmesinden ve halkın kafasını bulandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

ç. Kuva-yı Seferiye'yi Kurma Çabaları

25 Haziran 1920'de Kuva-yı İnzibatiyenin kaldırılmasından sonra Anadolu'da Kuva-yı Millîyecilere karşı yürütülecek hareket için herhangi bir kuvvet kalmamıştır. Aynı zamanda otoritenin tek elden yürütülmesi için yeni bir şans olacağı düşünülen birliklere ihtiyaç olmuştur. Ortamı değerlendirmeye çalışan Genel Müfettiş Zeki Paşa, "30 Ağustos 1920 tarihli ve 472 numaralı yazı ile Sadarete baş vurarak, düşünülen plân doğrultusunda Anadolu'daki Kuva-yı Millîyecileri cezalandırmak için Kuva-yı Seferiyenin kurulmasını istedi. Daha sonra bu kuvvetle ilgili ayrıntılı bilgi ile haritalar sunmuştur. Bu bilgiler arasında Kuva-yı Seferiyenin nasıl kurulacağı, silah ve cephane miktarı, hareket alanı ve kuvvetlerin İzmit'e nasıl gideceği konuları, ayrıntısıyla anlatılmıştır.

"Zeki Paşa 8 Eylül 1920'deki Sadarete baş vurusu ile de, kuruluş hazırlıklarının yapıldığı bildirilen mürettep fırkaların, daha hızlı olarak kuruluşunu takip etmek ve sonuca ulaştırmak için Genel Müfettişlik ile Harbiye Nezaretinin ortak bir komisyon oluşturmasını istemiştir. Hatta bu komisyonun nasıl ve kimlerden meydana getirilmesi gerektiğini de bir pusula ile yazısına ilişirmiştir. Bu pusulaya göre; Harbiye Nezaretinden Harbiye Nazırı, Nezaret Müsteşarı, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Erkan-ı Harbiye Şube Müdürü ve Genel Müfettişlikten Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Reisi, Müfettişlik Erkan-ı Harbiyesi'nden bir binbaşı, Levazım Reisi, Müfettişlik Jan-

⁵³ Cengiz Çakaloğlu, *Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1929)*, (Basılmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, s. 306.

darma Şubesinde bir subay komisyonu oluşturmalıdır. Takip Heyetinde bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir mülazım, iki kâtip yer almalıdır⁵⁴’.

Bundan kısa bir süre sonra İkinci Düzce isyanı sırasında, isyancılara destek veren İstanbul Hükûmeti’nin atadığı komutanlardan “Meşru Hükûmetin Sadık Halk Birlikleri Genel Kumandanı” Bekir Sıtkı, Zeki Paşadan bu ortamı değerlendirmesini istemiştir. Yani Anadolu’daki karmaşadan yararlanarak Kuvayı Seferiyenin kolayca kurulabileceğini belirtmiş ve Zeki Paşadan destek kuvvet talebinde bulunmuştur.

Ancak dış gelişmeler bu yönde değildir. İtalyan Hükûmeti, Sevr Barışını kabul ettirmek için kuvvet kullanmak ya da Kuvayı Millîyecileri yatıştırmak için Anadolu’ya bir heyet göndermek seçeneklerinden ikincisini tercih ettiklerini, 17 Eylül’de Londra’da İngiltere Dışişleri bakanlığına verdiği nota ile belirtmişti. İtalya, Anadolu’da askerî hareketin genişletilmesinin daha kötü sonuçlar doğuracağına inanmaktaydı. Fransa da İtalya’nın isteklerine katılma niyetinde olduğunu İngiltere’ye bildirmişti⁵⁵.

Diğer taraftan İstanbul’da yeni birliklerin hazırlanması çalışmaları sürdürülmekteydi. “Damat Ferit Paşa, İstanbul’daki İngiliz yüksek Komiserine bir mektup yazarak; Osmanlı Hükûmetinin Sevr Antlaşmasını imzalamakla yüklendiği görevleri yerine getireceğini, fakat Anadolu’nun hâlâ İttihatçı bir ekibin kontrolünde bulunduğunu ve bu ihtilalci teşkilatın asıl kaynağının Yunan işgali olduğunu belirttikten sonra, Osmanlı Hükûmetinin Anadolu’daki hareketi bastırmak istediğini, Osmanlı Genelkurmayının bu konuda plânlar hazırladığını, Padişaha bağlı subayların ve halk çoğunluğunun ihtilalcilerin üzerine yürümek için işaret beklediğini, ancak hareketi bastırabilmek için kuvvet toplamak gerektiğini belirtti ve bu kuvvetin bir ay içinde toplanıp, bir ay içinde de hazır hale getirileceğini ifade etti. Sonra da iki aydır hazırlamakta olduğunu belirttiği askerî projenin uygulanması için de Bursa, Adapazarı ve Karadeniz tarafından toplanabilecek 40.000 kişilik bir ordu kurulması, Mütarekeden beri İtilaf Devletlerinin

54 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası* (Kaleme alan: Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1996, s. 407.

55 Ertürk, a.g.e., s. 408.

kontrolünde bulunan silahların geri verilmesi, kurulacak orduyu Anadolu kıyılarına taşımak için gemi sağlanması, bu orduya yeteri kadar İtilaf su-bayı verilmesi ve 20 milyon lira kredi açılmasını talep etti⁵⁶.

Ancak Zeki Paşanın yazılarına verilen cevap, hiç de olumlu değildi. Gerekçe ise, İtilaf Devletlerinden bu konuda henüz izin alınmaması gös-terilmiştir. Kuva-yı Seferiye için henüz izin çıkmazken, bu birlikleri yön-lendircek komisyonun kurulması için izin verilmiştir. Kuva-yı Seferiye-nin merkezinin Adapazarı olması teklifleri de, Zeki Paşanın takdirlerine bırakılmıştır⁵⁷.

Bütün bu çabalara rağmen İtilaf Devletlerinin kararsızlığı, Anadolu'ya kuvvet göndermenin durumu içinden çıkılmaz hale getireceği düşüncesi ve Anadolu'ya bir heyet göndermenin ortamı sakinleştirilebileceği fikri, Kuva-yı Seferiyenin kurulmasını engellemiştir. İtilaf Devletleri, Anadolu'ya kar-şı şiddet politikası izlemek yerine siyasetle sonuç almayı denemeyi karar-laştırmışlardır. Bunun sonucu olarak şiddet yanlısı olan Damat Ferit hükûmeti de istifa etmek zorunda kalmıştır. Demek ki, İstanbul Hükûmeti ve Genel Müfettişliğin, Anadolu'ya karşı kuvvet gönderme, yani Kuva-yı Seferiye hazırlama ile ilgili girişimleri gerçekleşme imkanı bulamamıştır.

d. Müfettişliğin Çeşitli Konularla İlgili Çalışmaları

Müfettişliğin asıl görevlerinden birisi güvenliği sağlamaktır. Bu amaçla Üsküdar Jandarma Kumandanı ile bir kaç konu üzerine yazışmış-lardır. Üsküdar livası içinde öldürme ve hırsızlık eylemlerinde bulunan çe-telerin cezalandırılması için Dahiliye Nezaretinden izin isteyen Zeki Paşa, çetede yer alanların isim ve kuvvetlerini de bildirmiştir⁵⁸.

Güvenliğin sağlanması için jandarma kuvvetlerinin artırılmasına ihti-yaç duyulmaktaydı. Fakat verilen ilanlara rağmen bir kişi bile jandarma ol-mak için müracaat etmemiş olduğunu, Jandarma Genel Kumandanı Mirli-va Ali, Müfettişliğe bilgi olarak sunmuştur. İstanbul Jandarma Alayının o

56 Ertürk, a.g.e., s. 408-409.

57 Ertürk, a.g.e., s. 409.

58 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3/ 1-A, Fihrist: ?

zaman elinde bulunan kadrosu 42 kişiliktir. Bunu artırmak için ise Bakanlar Kurulu kararı gerekmektedir. Müfettişliğin, Harbiye Nezaretinden isteği, bu sayının yüze çıkarılmasıdır⁵⁹. Süvarilerin artırılması teklifi reddedilirken, çeşitli sınıflardan oluşan yeni bir zabıta birliğinin hazırlanması, gerekçe olarak gösterilmiştir⁶⁰.

Harbiye Nezaretinden 8 Temmuz 1336/1920 tarihiyle Müfettişliğe gelen bir yazıda; “Boğaziçi’nin Anadolu tarafında bulunan askerî birliklerin hepsinin İstanbul tarafına aldırılması, (alaturka saate göre) öğleden sonra saat 8’den sonra bu çevrede görülecek askerler hakkında düşman muamelesi yapılacağı, sadece itfaiye erlerinin silahsız ve başlarında özel işaretleri ile dolaşabilecekleri⁶¹”, belirtilmektedir. Bazı karakollarda eğer nöbetçi kalması gerekiyorsa, İngiliz Kumandanlığından izin alma zorunluluğu hatırlatılmaktadır.

Tam bir güvensizliğin olduğu bu ortamda Müfettişlik, kendi mensuplarının Anadolu’ya geçişlerinin muhtemel oluşu ile ilgili olarak, Üsküdar İnzibat Mıntıkası Kumandanlığına bilgi vermek zorunda kalmıştır. Bu isimler arasında Müfettişliğin ikinci adamı Mahmut Beliş ve benzeri kişilerin bulunuşu, durumun korkunçluğunu anlatması açısından önemli olsa gerekir⁶².

Yüzbaşı Hayrettin Bey, gazetelerde okuduğu bazı haberleri söylemesi üzerine hesaba çekilmiş, önemli bir şey olmadığı anlaşılmış ve Üsküdar Cihet Kumandanı Mehmet Bey, durum ile ilgili Müfettişliğe bilgi sunmuştur⁶³.

Ahmet Anzavur Paşa da, Müfettişlikle sık sık temas kurmuştur⁶⁴. Mahmut Beliş adıyla Dahiliye Nezaretine gönderilen bir yazı şöyledir: “Ahmet Anzavur Paşanın yanındakilerden bir kısmının Sultan Kalesi civarında halka zulüm yaptığı ve halkın bu tecavüzlerden şikayetçi bulunduğu konusu, Mutasarrıf Sefer Beyden sorulmuş ve böyle bir durumun olmadığı anlaşılmıştır⁶⁵”.

59 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-A, Fihrist: 4.

60 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-A, Fihrist: 5.

61 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3-A/ 7, Fihrist: 19.

62 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 57, 57-1.

63 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-A, Fihrist: 3.

64 Alemdar, 4 Mayıs 1336/1920, s. 1.

65 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 14.

Ahmet Anzavur ile birlikte Kuva-yı Millîyeye karşı savaşı ve daha sonra Biga'dan İstanbul'a gelen Şah İsmail Efendi ve yanındakilerin iskan ve işlerinin sağlanması isteği yine Mahmut Belig'den gelmektedir. Şah İsmail'in etrafında oluşturulacak yeni bir kuvvetle Anadolu'ya gönderilmesi düşünülmektedir⁶⁶. Anadolu'daki gelişmeleri engellemek için her fırsat değerlendirilmektedir. Bunlardan birisi Şah İsmail ise, bir diğeri de Biga kaymakamı İzzet ve Piyade Kumandanı Zeki'dir. Düzce ve civarında güvenliği sağlamak için iki taburluk bir askerî birliği bunların kontrolünde oluşturmaya çalışmışlardır. Müfettişlik, bu birliklere 1.500 silah ve bir de cebel topunun verilmesini Sadarettin iki ayrı yazı ile istemiştir⁶⁷. Elimizde sonuçla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Safranbolu'dan Sadarete gelen yazı da Genel müfettişliğe havale edilmiştir Öyle anlaşılıyor ki, Harbiye Nezareti ve Sadaret, Millî Hareketle mücadeleyi Genel Müfettişliğe havale etmiştir. Hükûmet kuvvetlerine katılan Birleşik Gönüllüler Kumandanı Dayızâde Hacı İbrahim imzalı bu yazıda; "Kastamonu çevresindeki köylerin halkı, Mustafa Kemal'in taraftarı olan haydut Osman'ın emri ve idaresi altında bulunurlar. Adı geçen kişi, hayvan başına 42 kuruş vergi almakla birlikte, önemli miktarda para da topluyor. Bolu ve Gerede halkından meydana gelen biz gönüllüler, Safranbolu halkı tarafından sevinçle karşılandık.

"Mahalli halktan gönüllü teşkilatını tamamladıktan sonra köylerin irtibatını Padişah kuvvetleri ile sağlamaya çalışıyorum. Her ne kadar bu kuvvet üzerine, gönüllülerle gitmek ve şehri işgal etmek kolay ise de, Kastamonu'da karışıklığa meydan vermemek için İnebolu yoluyla asker, mitralyöz ve hatta dağ topları gönderilmesi gerekir. Olaysız olarak Kastamonu şehri işgal edilmiş ve bu şekilde Mustafa Kemal'in geri çekilme hattı kesilmiş ve Anadolu'nun bütün birliklerinin Hilafet ve Saltanat etrafında toplanması sağlanmış olur⁶⁸".

Müfettişlik, Hariciye Nezaretinden barış şartlarını öğrenmek için Sevr Barış metnini ve haritasını isterken⁶⁹, Harbiye Nezaretinden Müfettişliğe

66 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-B, Fihrist: 16.

67 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 10/ 32, Fihrist: 4.

68 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/ 16, Fihrist: 1, 1-1.

69 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 49.

gelen yazıda; "Mürettep fırka, 18.8.1336 Çarşamba sabahından itibaren İbrahim Paşa Çiftliğinde ordugah kuracaktır. Şimdiden gerekli hazırlıklar hızlı bir şekilde yapılarak, Çarşamba sabahı fırka birliklerinden her hangi birisinin mutlaka hareket ettirilmesi gereklidir⁷⁰", emrini alıyordu. Yani Sevr Barışının getirdiği olumsuz etki, kuvvet yoluyla Anadolu'da durdurulmaya çalışılacaktı.

Ramazan dolayısıyla Genel Müfettiş Zeki Paşa bir mesaj yayınlamıştır. Bu mesajda; "Mübarek Ramazana bu sene, çok acı şartlar içinde girmiş bulunuyoruz. Bütün Müslümanlar bilirler ki, maddi ve manevi görünüm-lerdeki en büyük etken ameldir. Bu yüzden ilk iş olarak güçlü bir azim ile nefsimizi ve işlerimizi düzeltmeye çalışmalıyız. Ki, Allah, maddi ve manevi felaketlerimizin yok edilmesine yardımcı olsun. Bu azmimizi İslami edebe uyarak pekiştirmeli ve açıkça oruç tutmama gibi kötü davranışlardan uzak bulunmalıyız. Bu sebeple asker olsun, sivil olsun bütün devlet memurlarına, şu acı zamanlarımızda Ramazan gecelerini olmadık yerlerde geçirmektense mesken, kışla ve ibadethanelere çekilerek, Allah'tan yardım ve kurtuluş istenmesini tavsiye ederim⁷¹", denilmektedir. Ancak işlerin aksamamsı için de, subay ve memurların görev nöbeti tutmalarını istemiştir⁷².

Müfettişliğin ilgilendiği bir diğer konu da, Padişah askerlerinin İtilaf Devletlerinin subaylarına selam vermemesidir. Çeşitli defalar uyarılmalarına rağmen Osmanlı subaylarının selam vermemesi, İtilaf Devletlerinin temsilcilerini ve dolayısıyla Harbiye Nezaretini harekete geçirmiş, selam vermeyenlerin şiddetle cezalandırılacağı Müfettişliğe duyurulmuştur⁷³.

Yukarıdaki örneklerin hepsi, anlamsız ve sonuçsuz çırpınışları göstermektedir. Aynı zamanda Kuva-yı Millîyenin yok edilmesi için harcanan çabaların, Anadolu'daki direnişe ne kadar zaman kaybettirdiğini kanıtlamaktadır. Müfettişlik çalışmalarında, Anadolu lehine bir gelişme ve izlenim de edinilememektedir.

70 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 6/ 5-A, Fihrist: 7-3.

71 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/ 16-1, Fihrist: 10, 10-1, 10-2, 10-3.

72 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3-A/ 7, Fihrist: 4.

73 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 3-A/ 7, Fihrist: 3.

7. Müfettişlik – TBMM İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı bitmiş olmasına rağmen İtilaf Devletlerinin Türkiye'yi paylaşma planları bitmemiştir. Ocak 1919'da Paris'te başlayan, Londra ve San Remo'da devam eden görüşmelerden olumlu sonuçlar beklenmemekteydi. Ancak 18-26 Nisan 1920 tarihlerinde San Remo'da yapılan görüşmelerde kararlaştırılan ve Mayıs başlarında Osmanlı temsilcilerine sunulan barış şartları, Osmanlı yönetimini bile tedirgin etmiştir. Anadolu Olağanüstü Müfettişi Zeki Paşa da tedirgin olanlardandır. Hatta Zeki Paşa 24 Mayıs 1920'de gazetelere yaptığı açıklamada, "ağır barış şartlarının, hazırlayacağı reform programını alt üst ettiğini"⁷⁴ söylemek zorunda kalmıştır.

31 Mayıs 1336/1920'de Alemdar gazetesi muhabirine verilen ve 3 Haziran'da gazetelerde çıkan Zeki Paşanın açıklamaları, hem barış şartlarına ve hem de Millî Harekete bakışını göstermektedir.

"Soru- Hükûmet tarafından kaderimiz kesin bir şekilde beli olduktan sonra isyancıların tedip ve tenkiline karar verilmiş olduğu gazeteler tarafından yazıldı. Hükûmeti bu kararı vermeye yönlendiren gerçek sebepleri ve bununla ilgili fikrinizi sorabilir miyim?"

Cevap- Barış şartlarımız o kadar ağırdır ki, bu şartlar altında icraatta ve (millî kuvvetlerin) bastırılmasında ilerisini düşünerek yavaş davranmak zorunluluğu vardır. Kaldı ki, (İstanbul) hükûmetine bağlı halkın mal ve canına saldıranları, her ne zaman olsa cezalandırmak doğaldır.

Soru- Tedip ve tenkil edilmeden halk, isyancıların zulüm ve kötülüklerinden nasıl kurtarılacaktır?"

Cevap- Bu sorunun cevabını birinci soruda verdim.

Soru- Hükûmetimizin hak ve çıkarlarımızı siyaset ile koruma konusundaki görüşünü, isyancıların hareketi şekillendirmeyecek midir?"

Cevap- Dünya Savaşı'nda en fazla mal ve can kaybına uğrayan Osmanlılar olmuştur. Fazlasıyla ümitliyim ki, bu acı günlerimizde aramızdaki görece tezatlığı ortadan kaldırma zorunluluğunu er veya geç herkes anlayacak ve Padişah Hükûmetinin girişimlerini şekillendirmekten uzak kacaklardır.

74 Sarıhan, a.g.e., c.3, s. 54.

Soru- Genel Müfettişliğin kadro ve projeleri henüz tamamlanamamış mıdır? Anadolu'daki ıslahata da, mukadderatımızın kesin olarak belirlenmesinden sonra mı başlanacaktır? Anadolu'ya ne zaman hareket edeceksiniz?

Cevap- Genel Müfettişlik kadrosunu gerektiği zaman tamamlayacağım. Tasarrufa uyarak, şimdilik çok küçük bir kadro ile idare etmekteyim. Biraz önce de belirttiğim gibi barış şartlarının ağırlığı altında icraatta ve millî kuvvetlerin bastırılmasında ilerisini düşünerek yavaş hareket etmek zorunluluğu vardır⁷⁵”.

Bu açıklamayı Gotthard Jaeschke, “Ağır barış şartlarından dolayı Kuva-yı Millîye ile anlaşmak gerekir⁷⁶”, şeklinde yorumlamıştır. Halbuki Zeki Paşanın kullandığı “teenni” kelimesidir. Bu kelimenin anlamı ise, ilerisini düşünerek yavaş hareket etmektir. Yani Zeki Paşa, Kuva-yı Millîye ile anlaşmayı teklif etmemiştir. Barış şartlarının, Millî Hareket karşısında elini zayıflattığını itiraf etmiştir. Kenan Esengin de; “O zamanki koşullar içinde ve İstanbul Hükûmeti tarafından kendisine büyük yetkilerle önemli bir vazife verilmiş olan bir komutanın gazeteye bu şekilde demeç vermesi bir yurtseverlik ve cesaret eseri sayılabilir⁷⁷”, demektedir. Ama Zeki Paşa, Millî Mücadele yanlılarını halkın can ve malına saldıran insanlar olarak gördüğünü de belirtmekten geri kalmamaktadır.

Öte yandan Zeki Paşanın Ankara'da bulunan Mustafa Kemal ile mektuplaşarak, doğrudan bir temasın alt yapısını hazırlamaktan da geri kalmadığını görmekteyiz. Bu amaçla Recep Sezai Beyi bir iki defa Ankara'ya göndermiştir. Recep Sezai Bey, Mustafa Kemal Paşaya iki mektup götürmüştür. 28 Mayıs 1920'de gönderdiği söylenen ikinci mektupta Zeki Paşa şu teklifleri yapıyordu:

“Size 50 yıldan daha uzun bir süre ile vatanına şeref ve liyakat ile hizmet eden, hükümdarının ve sevgili vatanının yüksek çıkarlarını temin etmekten başka hiçbir emeli olmayan, hem üstlerinin ve hem de astlarının güvenini kazanmış olan tecrübeli bir müşir olarak hitap ediyorum.

75 *Alemdar*, 3 Haziran 1336/1920, s. 1; *ATASE*, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 486, Dosya: 2/16, Fihrist: 3-2, 3-3, 2-1, 2-2.

76 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1989.

77 Esengin, a.g.e., s.130.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale ve Filistin cephelerindeki vatansever hizmetleriniz kalbimde size karşı sevgi ve takdir hisleri uyan-dırmıştır. Bu tür duyguların etkisi altında bulunduğum için size ve çalışma arkadaşlarınıza güveniyor ve bazı teklifler getiriyorum. Bunlar üzerinde ciddiyetle duracağımıza eminim. Her şeyden önce temiz ve lekесiz olan askerî şerefimle şunu temin ederim ki, gerek Hükümet, gerek bizler, İtilaf Devletleri tarafından delegelerimize verilen barış tekliflerinin elverişli olmadığını siz ve başkanı bulunduğunuz Meclis kadar anlamaktayız. Bizim ve her şeyin üstünde Padişahın ortak arzusu, kabul edilmesine imkan olmayan barış şartlarını, imparatorluğun çıkar ve vakarına uyacak şekilde değiştirilmesini sağlamaktır. Bu amaçla Hükümet, her türlü güçlükleri göğüslemeye kararlıdır. Onun için İtilaf Devletlerinin güvenine sahip olan bu Hükümeti, istesek de istemesek de, desteklemek zorundayız. Böyle olursa bütün dünya, Türkiye'nin aynı amaç etrafında toplanmış olduğunu anlayacaktır ki, bu, başarının ilk şartıdır.

Yurtseverliğinden hiç şüphemiz olmayan sizin gibi bir kişinin bunu, Anadolu'da oluşturulan durumu, İtilaf Devletleri üzerinde meydana getirdiği izlenimi, kaçınılmaz etkiler altında kurulmuş olan bir Hükümetin, bu durum karşısında tutumunun ne olacağını anlamış olması gerekirdi. Halbuki siz, delegelerimizin barış antlaşmasını, millî şeref ve çıkarlarımız ve imparatorluğun bağımsızlığı ile açıklanabilir bir biçimde değiştirilmesini sağlamak için ellerinden gelenleri yaptıkları bir sırada, ülkenin refahı için gösterdiği çabaların inkar edilmesine imkan bulunmayan Hükümeti bırakıp kaçtınız. Saltanat ve Hilafetin Avrupa'daki merkezini terk ettiniz. Davranışlarımız, Müslümanları biri birine kırdıran ve kan dökülmesine sebep olan bir mücadeleye yol açtı. Bu ise, durumu daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Hükümet ilan etmiş olduğunuz amaçları, prensip olarak kabul ettiği için, hedeflerimiz aynıdır. Bu sebeple kesin bir harekete girişmeden önce dikkatinizi aşağıdaki tekliflere çekmeyi bir görev sayıyorum. Şayet siz ve beraberinizdekiler, ülkenin ve milletin refahı adına çözüm olabilecek bu tekliflerde anlaşılırsanız, sizi temin ederim ki, siz ve yanınızdakilere karşı alınan kararların yeniden gözden geçirilmesi için Padişah üzerindeki bütün nüfuzumu kullanacağım.

1-BMM tarafından oluşturulmuş bulunan Bakanlar Kurulunun hemen lağvedilmesi ve bu arada İstanbul'da bir Meclis-i Mebusanın toplanması,

2- Bütün ordu birlikleri ile askerî birimlerin, millî teşkilat ve idarenin, Merkezi Hükûmetin otoritesine boyun eğmesi,

3- Bu tekliflere bir cevap alıncaya kadar, kan dökülmemesi için Sadrazama operasyonların durdurulmasını teklif ettim. Sizin de, emriniz altında bulunan kuvvetlerin düşmanca bir harekette bulunmamasını sağlamanız,

4- Birinci mektupta belirttiğim isteğe uygun olarak, yukarıdaki sorunların ayrıntılarını ve toplantı yerini belirlemek için, tayin edeceğiniz delegelerin isimlerinin bana bildirilmesi gerekir.

Tekliflerim tarafınızdan kabul edilmediği takdirde hem kendinize ve hem de ülkeye karşı sorumlu durumda kalacaksınız. Kaybedecek zaman olmadığı için hemen cevap bekliyorum⁷⁸”.

Bu mektubun cevabı, 30 Mayıs 1920'de Zeki Paşaya iletmek üzere, Binbaşı Recep Sezai Beye verilmiştir. Ankara'nın mektubundaki imza, Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Beye aittir. Cevap gayet kısa ve şöyledir:

“1- BMM, Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişi Zeki Paşanın mektubu hakkında bilgilendirilmiştir.

2- BMM hareket serbestliğini koruyarak, İstanbul Hükûmeti ile kendi amaçlarının ne dereceye kadar uyduğunu belirlemek ve 5 Haziran 1920'de Çekirge'de görüşmelere başlamak üzere, aşağıda adları verilen kişileri tayin etmiştir: Kurmay Albay İsmet Bey, Topçu binbaşı Refet Bey, Kırşehir Müftüsü Recep Efendi, Sivas Milletvekili Necati Bey, Emir Subay Teğmen İbrahim Efendi ve Sekreter İsmail Hami Bey.

3- Mudanya'da ilgililere, Hükûmet delegelerinin geçmelerine engel olunmaması, ayrıca Adapazarı, Sapanca, İzmit ve dolaylarındaki Millî Kuvvetlere de, yeni bir emre kadar hareketlerini durdurmaları için gerekli emirler verilmiştir⁷⁹”.

78 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 128-131; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s.111-112; Çakaloğlu, a.g.e., s. 306-308.

79 Şimşir, a.g.e., c.2, s. 131; Tansel, a.g.e., c.3, s.112-113; Çakaloğlu, a.g.e., s. 308.

Genel Müfettiş Zeki Paşanın bu teklifi, İngiliz istihbaratı tarafından, "Memleket çıkarları adına BMM'nin ve Ankara Bakanlar Kurulunun dağıtılması, bütün askerî birliklerini İstanbul Yönetiminin otoritesine teslim edilmesi⁸⁰" isteği olarak yorumlanmıştır. Gerçek de, bundan pek farklı değildir. Genel Müfettiş Zeki Paşa, önce kendisini ve sonra Mustafa Kemal'i övmüştür. İlimli ve ince bir girişten sonra asıl isteklerini dile getirmiştir. Kuvvet kullanmaya karar vermeden önce, nasihat etmiştir. Millî hareketin haklılığına yönelik ifadesi bile yoktur. Hâlâ barış şartlarının, kuvvet kullanmadan değiştirilebileceğine inanmaktadır. Ama, inancının gerçekleşmeyeceğini görmesi için fazla da zaman geçmemiştir. Buna rağmen Sevr Barışına, imza koyanlar arasında onun adına da rastlanacaktır.

8. Müfettişliğin Kaldırılması

Genel Müfettişlik kurulurken yapılabilecek bir şeyler olduğuna inanılıyordu. İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükûmeti ile Ankara'daki TBMM ve Millî Kuvvetlerin arasına sıkışan Genel Müfettişlik, ne kadrosunu tamamlayabilmiş ve ne de Anadolu'ya geçip harekate başlayabilmiştir. 28 Nisan 1336/1920'de kurulan Genel Müfettişlik, önce bitkisel hayata itilmiş ve sonra da ölmüştür.

Genel Müfettiş Zeki Paşanın hastalığı ile ilgili haberleri takip eden kısa bir zaman içinde, Müfettişlikle ilgili ilk karar alınmıştır. 18 Haziran tarihli gazetelerde Zeki Paşanın rahatsızlığı nedeniyle üç günden beri makamına gelemediği yazılmaktadır⁸¹. 21 Haziran 1920'de Padişahın Seryaveri Avni Paşanın Zeki Paşayı evlerinde ziyaret edip, hatırlarını sorduğu⁸², 23 Haziran 1920'de Zeki Paşanın iyileşip Saray'da Padişahı ziyaret ettiği ve ilgisinden dolayı teşekkür ettiği yer almaktadır⁸³. Tesadüf müdür bilinmez, ama Genel Müfettişliğin etkisiz ve yetkisizleştirilme tarihi de 23 Hazirandır. Acaba bu kararın alınmasında Zeki Paşanın hastalığının etkisi var mıdır? Yoksa böyle bir kararın alınacağını hisseden Zeki Paşa, kırgınlığın-

80 Sarıhan, a.g.e., c.3, s. 61.

81 Alemdar, 18 Haziran 1336/1920, s. 3.

82 Vakıf, 21 Haziran 1336/1920, s. 2.

83 Vakıf, 23 Haziran 1336/1920, s. 2.

dan dolayı hasta gibi mi davranmıştır? Çünkü hastalık da pek ciddi bir şey olarak görülmemekte, boğazlarından bir rahatsızlık olarak belirtilmektedir. Üç beş gün devam eden bir rahatsızlık için, Genel Müfettişlik gibi önemli bir görev ile ilgili karar alınması dikkat çekicidir.

Bakanlar Kurulu, Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda; Anadolu İslahatı Genel Müfettişliği unvanı Zeki Paşanın uhdesinde kalmak ve gereği daha sonra etraflıca yapılmak üzere, Müfettişlikteki memurların görevlerine son verilmesini uygun görmüştür⁸⁴, denilmektedir. Gerekçesinde ise tam bir itiraf vardır: “Anadolu’nun iç durumundan dolayı, orada huzur ve güvenliğin sağlanmasına kadar, ıslahat adına hiçbir şey yapılmasına imkan olmamasından dolayı, henüz görev yapamamış olmasına karşın, Müfettişlik memurlarının almakta oldukları ödenek önemli bir yekun oluşturmakta ve devletin mali durumu dolayısıyla bir hizmet karşılığı olmaksızın böyle büyük bir masrafın yapılması uygun bulunmamakta olmasına bağlı olarak⁸⁵”, bu karar gerekli görülmüştür.

10 Kasım 1920 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, Müfettişlik çalışanlarının aylarca boş yere aylık 1.000 lira ödenek aldıklarından söz edilmektedir. Zeki Paşa, Tercüman-ı Hakikat gazetesine gönderdiği cevapta, kendisi dahil hiç kimsenin Müfettişlikten ek ödenek almadıklarını, sadece normal maaşlarını aldıklarını, ayrıntılı bilgiyi daha sonra vereceğini belirtmiştir⁸⁶. Dersaadet gazetesi Zeki Paşayı destekleyerek, Zeki Paşanın Genel Müfettişlik makamına ait olan aidatı almayıp, sadece rütbelerinin maaşını aldığını, Müfettişlik çalışanları için de aynı uygulamayı yaptığını yazmıştır⁸⁷. Ancak hem Zeki Paşanın cevabı ve hem de Dersaadet gazetesinin yazdıkları ile İstanbul Hükümetinin aldığı karar arasında bir çelişki bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu kararının gerekçesinde, Müfettişlik çalışanlarının aldıkları ödeneğin önemli bir yekun oluşturduğu, belirtilmektedir. Kaldı ki, sadece maaşlarını almış olsalar bile, hiçbir hizmet vermeden maaş aldıkları için, alınan paralar yine de haksız kazanç kapsamına girmektedir.

84 BOA, Babıali Evrak Odası, 347813.

85 BOA, Babıali Evrak Odası, 347813.

86 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 9/ 5-B, Fihrist: 78.

87 Dersaadet, 13 Kasım 1336/1920, s. 2.

Müfettişlikte yapılan bu düzenlemeden sonra, müfettişlik emrinde bulunan bazı subay ve askerî kâtiplerin, Özlük İşleri (Muamelat-ı Zatiye) emrine verilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁸.

23 Haziran 1920'den sonra Zeki Paşa tek başına kalmış olmasına rağmen, mürettep fırkalar kurmak, yani yukarıda belirttiğimiz Kuva-yı Seferiye'yi meydana getirmek için harekete geçmiştir. "1 Eylül 1920'de Harbiye Nezaretine yazdığı bir dilekçede, Anadolu'da teftişlere başlayabilmesi için bir iki erkânı harp ve bir kaç kâtipten oluşan dar bir kadro ile işe başlamasına izin verilmesini istemiştir⁸⁹". Fakat Harbiye Nezaretinin cevabı, mürettep fırka oluşturmanın zor olduğu ve her şeyden önce İngilizlerin buna izin vermeyeceği şeklinde olmuştur⁹⁰.

23 Haziran 1920'den sonra iyice anlamsız hale gelen Genel Müfettişlik, 3 Kasım 1336/1920 tarihli kararname ile, "Anadolu'da bir Genel Müfettişlik kurulmasına ve ayrıntılarına ait kararname kaldırılmıştır⁹¹", denilerek, bu teşkilat devre dışı bırakılmıştır.

9. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti yenik çıkınca, sorumluluk, bu dönemde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki üyelerine yüklenmiştir. İttihatçıların tasfiye edilmesi, Hürriyet ve İtilafî ön plana çıkarmıştır. Yeni ortamı değerlendirmek isteyen Hürriyet ve İtilafçılar, 10 Ocak 1919'da ilk merkez yönetim kurulunu seçmiştir. Başkanlığı kabul etmeyen Müşir Zeki Paşa, yönetim kurulu üyesi olmuştur. Yani o, iyi bir Hürriyet ve İtilafçıdır. Hürriyet ve İtilafçılar, Anadolu Hareketini İttihatçılıkla suçlamışlar ve bu harekete şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu yüzden Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Hürriyet ve İtilafçıların bir çoğu yurt dışına kaçmış veya sınır dışı edilmişlerdir⁹².

88 Dersaadet, 15 Ağustos 1336/1920, s. 2.

89 Zekeriya Türkmen, "Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliğinin Kurulması ve Faaliyetleri", Nihal Atsız ve Necdet Sançar Armağanı, Medrese Kitabevi, Afyon 1995, s. 251.

90 Zekeriya Türkmen, a.g.m., s. 252.

91 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 512, Dosya: 78-A/23, Fihrist: 11-6.

92 Sarıhan, a.g.e., c. I, s. 89.

Daha sonra Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişliğine getirilecek olan ve aynı zamanda iyi bir Hürriyet ve İtilafçı olan Zeki Paşanın Ekim 1919 sonlarında, İstanbul Hükûmetinin başkanlığına getirilmeye çalışıldığı da bilinmektedir. Sivas Kongresi sonunda İstanbul Hükûmeti ile her türlü ilişkinin kesilmesi karşısında, ancak 20 gün direnebilen Damat Ferit, 2 Ekim'de istifa edince, sadrazamlığa Ali Rıza Paşa getirilmişti. Fakat Ali Rıza Paşanın tereddütlü tavrı, ne İngiliz Muhipler Derneği üyelerini, ne azınlıkları, ne de Hürriyet ve İtilafçıları tatmin etmişti.

Mustafa Kemal Paşa ise, Ali Rıza Kabinesinin takviyesini, Millî Kuvvetler için yararlı bulmaktaydı. İstanbul'da Ali Rıza Paşadan memnun olmayan gruplar, Padişah üzerindeki çalışmalarını hızlandırmış ve Müşir Zeki Paşanın başkanlığında bir hükûmet kurdurmak için harekete geçmişlerdir. Bu hükûmetin amacını Mustafa Kemal, "Millî Teşkilatı imha etmek⁹³" olarak göstermektedir. Mustafa Kemal, Zeki Paşanın hükûmet başkanlığına gelmemesi için Ali Rıza Paşa Hükûmetinde Harbiye Nazırı olan Cemal Paşadan "millet düşmanı kişilerin iktidara gelmesi yüzünden bütün Osmanlı memleketleri İstanbul ile ilişkilerini kesmek zorunda kalacaktır. Sadrazam Paşanın(Ali Rıza Paşayı kast ediyor) hiçbir sebep ve bahane ile mevkilerini terk etmemeleri gerektiği uygun bir dille anlatılmalıdır⁹⁴", diyerek yardım istemiştir. Yani Mustafa Kemal ve arkadaşları Zeki Paşayı değil, Ali Rıza Paşayı tercih etmektedirler. Zeki Paşa hükûmeti kurulmayacaktır. Ancak Zeki Paşanın, Millî Kuvvetlerin karşısında yer alan grupların çoğu tarafından desteklenmesi ilgi çekici gelmektedir. Bu yüzden Zeki Paşanın tavrı ile ilgili yorumları yaparken, bunları göz önünde tutmak gerekmektedir.

Sevr Barışı'nın taslağı olarak San Remo'da Osmanlı temsilcilerine sunulan barış şartlarını çok ağır bulan Zeki Paşa, Sevr Barışı'nı imzalarken aynı duyarlılığı göstermemiştir. Saltanat Meclisinin bir elemanı olarak, Sevr Barışı'nı onaylamıştır. Çünkü Sevr Barışı'nın onaylanması için toplanan Saltanat Şurası'nda, Topçu Feriği Rıza Paşa dışında olumsuz oy ve-

93 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 1628.

94 Atatürk, *a.g.e.*, s. 1626.

ren çıkmamıştır. 43 kişilik Saltanat Meclisinde, 42 kişi olumlu oy vermiştir⁹⁵. Yani hem şartları ağır bulacaksınız ve hem de onaylayacaksınız. Bu bir çelişkidir. Diğer taraftan İstanbul'u kaybetme korkusu, bütün yurdu kaybetmeye yol açacak bir antlaşmayı kabule götürmüştür.

Bütün bunlardan sonra Genel Müfettişlik görevine Zeki Paşanın getirilmesi hayra yorumlanabilecek bir durum değildir. Zeki Paşanın başına getirildiği Müfettişlik, doğrudan Millî Kuvvetlere karşı kurulmuş bir kurumdur. Bu sebeple görevi kabul etmesi, Trabzon'daki Mirliya Rüştü Ali Paşanın da ifade ettiği gibi, kendisini tanıyanlarda hayal kırıklığı yaratmıştır.

Diğer taraftan İstanbul Hükûmeti adına hiçbir yararlı iş yapmaması ya da yapamaması, "kabul ettiği görevin kötü ağırlığı altında ezilmesi ya da pişmanlık duygusu" mudur? Kenan Esengin'in belirttiği, "150'likler listesine alınmayı ve önce emekliliği kesildiği halde sonradan geri verilmesi"⁹⁶ iyiliğine işaret kabul edilebilir mi? Kabul edilen bir şey var ki, o da, Zeki Paşa subaylar ve halk tarafından sevilen bir Osmanlı paşası olduğudur. İstanbul yönetimi, onun nüfuzundan yararlanmak istemiş olmalıdır.

Ancak, "Ekonomik sıkıntılar ve İngilizlerin Kuva-yı İnzibatıyede olduğu gibi, bu Müfettişlik kuvvetlerinin de Anadolu'da yapacakları görev sırasında, silah ve cephanesiyle birlikte Kuva-yı Millîyeye katılabilecekleri endişesine sahip olması, aktif faaliyet göstermesini engellemiştir"⁹⁷. Yani İstanbul Yönetimi ve İtilaf Devletlerinin korkusu, Zeki Paşadan değil, gönderilecek kuvvetlerdendir. İyi donatılmış kuvvetlerin Anadolu'ya katılma korkuları, onları durdurmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla bittiği yıllarda Zeki Paşa, ömrünün son demlerindeki bir ihtiyardır. Yaşlılık ve hastalık önemli cezaların affedilmesine bile neden olabilmektedir. 150'likler listesine alınmayı ve emekliliğinin kesilmesine rağmen sonradan ödenmeye başlanması, Zeki Paşanın yaşlılığı ile ilgili olsa gerekir.

Zeki Paşa, Millî Mücadele içinde yer alanları "felaketli günlerimizde ihtiras peşinde koşanlar, mutlaka bir ihanet eğilimi ile Osmanlılığın çökü-

⁹⁵ Fahri Beten, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 212.

⁹⁶ Esengin, a.g.e., s. 129.

⁹⁷ Türkmen, a.g.m., s. 253.

şü için savaşılanlar”, olarak görmekte ve onları “memleketin kurtuluşu adına, ihmal etmeksizin kanunun pençesine teslim edeceğim⁹⁸.” demektedir. Bununla da kalmamakta, Mustafa Kemal’i, İstanbul delegelerinin Sevr Barış antlaşmasını, millî şeref ve çıkarlarımız ve imparatorluğun bağımsızlığı ile açıklanabilir bir biçimde değiştirilmesini sağlamak için ellerinden gelenleri yaptıkları bir sırada, ülkenin refahı için gösterdiği çabaların inkar edilmesine imkan bulunmayan Hükûmeti bırakıp kaçmakla, davranışlarıyla Müslümanları biri birine kırdırmakla ve kan dökülmesine sebep olmakla⁹⁹ suçlamaktadır. Halbuki TBMM’ne, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı fetva, ferman ve hükûmet açıklaması ile milleti kışkırtan İstanbul yönetimidir. Bu üçlü açıklamadan sonra Anadolu’da yer yer isyan hareketleri görülmeye ve artmaya başlamış ve Anadolu bir cadı kazanına dönmüştür. Açıklanan nedenler yüzünden, Millî Mücadeleyi yürütenler bu suçlamaları hak etmemektedirler.

Kazım Karabekir ise, Zeki Paşayı, “milleti için namuslu cesaret göstereceğine ve hiç değilse sesini kesip bir köşede oturacağına, İtilaf Devletlerinin oyuncuğu olmakla” suçlamıştır. Bölgesi sahillerine geldiğinde Erzurum’a götürülerek fesatlık uykusundan uyandırılacağını¹⁰⁰, belirtmiştir.

Zeki Paşa ve Müfettişlik hakkındaki Mustafa Kemal’in yorumu, “Millî Teşkilatı imha etmek¹⁰¹” ve “millet düşmanı kişilerin iktidara gelmesi...¹⁰²” dir. Milli Teşkilata verebilecekleri zarar için güçleri yetseydi, her halde bunu yaparlardı. Milletın genel isteklerine aykırı olan bütün kurumlar gibi bu Müfettişlik, anlamsızca doğmuştu ve anlamsızca da ölüp gitmiştir.

98 ATASE, İstiklal Harbi Tasnifi, Klasör: 487, Dosya: 11/16-1, Fihrist:7/ 7-1/ 7-2/ 7-3/ 7-4/ 7-5/ 7-6; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988, s.691-692; Güner, Zekai-Kubatas, Orhan, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s.287; *Vakit*, 5 Mayıs 1336/1920, s.1; *İkdam*, 5 Mayıs 1336/1920, s.1; *Alcındar*, 5 Mayıs 1336/1920

99 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 128-131; Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, c.3, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 111-112; Çakaloğlu, a.g.e., s. 306-308.

100 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c.2, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 17-18.

101 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 1628.

102 Atatürk, a.g.e., s.1626.